

MANASÇILARDA RÜYA MOTİFİ*

DR. METİN ERGUN

Rüya motifi, Türk dünyası âşıklık ve destancılık geleneklerinde oldukça yaygın olan bir motiftir. Hemen hemen her Türk boyunda bu motifle karşılaşırız. Motifin özü, âşık veya destancı olacak kişiye âşıklığın veya destancılığın rüyada öğretilmesidir. Aday, saz çalmasını da rüyada öğrenir. Esas görünüş bu olmakla beraber, gelenekler arasında küçük bazı farklar da vardır.

Biz bu tebliğimizde, esas olarak Manasçılarda görülen rüya motifini ele alıp inceleyeceğiz. Fakat, konunun daha iyi anlaşılması için diğer Türk gruplarından da örnekler vermek istiyoruz.

Önce Anadolu'dan başlamak istiyoruz. Anadolu-Türk âşıklık geleneğinde rüya motifi oldukça yaygındır¹. Âdeta her âşık gördüğü bir rüyanın sonucunda âşık olmuştur, diyebiliriz. Azerî, Türkmen, Özbek, Kazak ve Karakalpak âşıklık, akınlık, bakşılık geleneklerinde görülen rüya motifi, Anadolu-Türk âşıklık geleneğinde görülen rüya motifine çok benzerdir. Küçük bazı farklar olmakla beraber esas olarak Anadolu-Türk âşıklık geleneğinde olduğu gibi, âşık olacak şahıs, rüyasında bir pir, veli veya daha önce yaşamış olan bir üstadı görür. Rüyada görülen şahıs, adaya önce bade içirir, sonra da ya bir kızın resmini gösterir ya da doğrudan doğruya çalıp söylemesini ister. Rüya, genellikle genç yaşlarda, koyun çobanlığı sırasında görülür. Bir su başında ya da bir çadır yatağında uyu-yup kalan genç, gördüğü rüyadan sonra uyanınca yarı baygın bir durumdadır. Eline saz, dombıra ya da dütar verilince ayılıp çalıp söylemeye başlar².

Türk dünyası destancılık geleneklerinde de rüya motifi oldukça yaygındır. Altay, Hakas, Şor, Tıva vb. Güney Sibirya'da yaşayan Türk gruplarında destan

---

* Manas Destanı'nın 1000. Yılı Uluslar Arası Sempozyumunda sunulan tebliğ.

1 Anadolu-Türk âşıklık geleneğinde görülen rüya motifi bütün yönleriyle Prof.Dr. Umay Günay tarafından *Türkiye'de Âşık Tarzı Şiir Geleneği ve Rüya Motifi* (Ankara 1993) adlı eserde ele alınıp araştırılmıştır. Bu eser, bu konuda Türk dünyasında yapılan tek çalışmadır.

anlatıcılarına “kayçı” ya da “hayçı” denir. Kayçılar, destanları topşuur, komus (kopuz), jadgan gibi müzik aletlerinin eşliğinde kayarlar. Halk, kayçıları “eelü” (kutsal) olarak kabul eder. Kayçılar, destanları rüyalarında “tayga eezi”nden ya da bizzat destan kahramanlarından öğrenirler. Tayga eezi, gece kayçının rüyasına girer ve destanı baştan sona okur. Kayçı (ertesi sabah) destanı eksik anlattırsa “tayga eezi” ya da destan kahramanı tekrar rüyasına girerek onu cezalandırır. İnanca göre, kayların “eezi” vardır ve kay eezi topşuurun içinde yaşar. Eğer kayçı yanlış anlatacak olursa kay eezi onu ikaz eder. Halk içinde bu konuda birçok efsane oluşmuştur³.

Bu konuyla ilgili olarak Altay Türklerinden bir efsane örneği verelim:

*“Bir ançı taygada andap cürele, oduzında uyuktap cadarda, tüjinde tayga eezi kelip, topşuurlap: “Kan Bergen dep çörçök kaylagan. Tayga eezi üç kün kaylagan, ançı üç konok uyuktap, bu çörçökti ukkan. Oygonup kelerde, onun canında topşuur catkan. Ançı, azyda kaylabaytan kiji, topşuurdı kolına alala, kenetiyn “Kan-Bergen” dep çörçökti kaylay bergen. Onon bu çörçök öskö kayçılarga tarkagan.”*⁴

“Kayçı ulus çörçök kaylaganda, onu çümdep-jandap kaylaar: ozo topşuurun alkaar, onon çörçögin baştaar. Çörçökti aykanda, onon bir de sös tüjürbeske kiçeener, onon başka baatur kayçıga tüjinde kelip, burulaar dejer. Kan-oozında

---

2 Türkistan Türklerinin aşıklık, akınlık, bakışlık geleneklerinde görülen rüya motifi hakkında daha geniş bilgi için aşağıdaki çalışmalara bakılabilir:

Metin Ergun, “Kazak Halk Akınlarında (Şairlerinde) Rüya Motifi”, *Millî Folklor*, 23, 1994, s. 8-14.

V.Jirmunskiy, “Srendneaziatskie Narodnie Skaziteli”, *Izvestiya Vsesoyuznogo Geografiçeskogo Obşçestva*, 79(4), 1947.

Esmagambet İsmailov, *Akındar*, Almatı 1956.

Edige Tursinov, *Kazak Avız Edebiyetinde Gasavşılardıñ Bayırğı Ökilderi*, Almatı 1976.

K. Ayımbetov, *Halk Danalığı*, Nökis 1968.

A. Halmırat, B. Melaev, *Çuval Bağşı*, Aşgabat 1992.

C. Nurberdi, A. Annanepes, *Don Bağşı*, Aşgabat 1992.

3 Daha geniş bilgi için bkz. S. Surazakov, *Altay Folklor*, Gorno-Altaysk 1975, s. 137-140.

Metin Ergun, “Hakas Hayçıları ve Hayçılık Sanatı”, *Millî Folklor*, 19, 1993, s. 23-26.

4 S. Surazakov, *a.g.e.*, s. 139.

Anike dep kayçı "Altay-Buuçaydı" kaylap tura, kezik cerlerdi undıp salgan üçün, Altay Buuçay tüjinde kelip, onu kamçılağan dep kuuçın bar. Onon ulam Anike ölgön dejediler."⁵

"Mindig toolçurgu çugaa bar. Çazın har erip, köküniüp kelgende bir een çerge çoraan kiji sagzıraas, dıstanıp cidıp algaş, udup kaar. Xölçok udup çıtkan kijige albıs çedip kelir. Ol, udup çıtkan kijinin çüreen dinnaalap turgaş, kudun alğaş çoruy baar. Albıska tavarışkan kiji doraan aarıp, dalıp utuuçal apaar, çamdıkta seedenneydaa beer. Şurak hamnar hamnap kurgaş, aarıg kijinin kudun kıygırıp, ettindirip kaar. Albıska duşkan kiji hamnayı beer tavarılğalar turgulaar.

Albıs uktuglarının bir algıtı:

Kıskıl adın munup algan,

Kırlar baji tepkişterlig,

Dangıt adın munup algan,

*Tayga baji tepkişterlig."*⁶

Görülen rüyanın sonucunda âşık veya destancı olma geleneğini bu şekilde kısaca belirttikten sonra esas konumuz olan Manasçılarda rüya motifini ele almak istiyoruz.

Geleneğe göre, bir akının iyi bir Manasçı olabilmesi ancak rüyasına Manas'ın girmesiyle mümkündür. Bazı Manasçıların rüyasına Almambet girer. Manas, genç akının rüyasına girerek bundan sonra kendisini anlatmasını buyurur. Eğer akın kabul etmezse onu cezalandırır. Güney Sibirya klayçılarında olduğu gibi Manasçılar da eğer destanı eksik anlatırlarsa bizzat Manas tarafından cezalandırılırlar.

Rüya görerek Manasçı olan Manasçıları tek tek ele alıp inceleyelim:

5 a.g.e., s. 139.

6 M.B. Kenin-Lopsan, *Tıva Hamnarının Algıstarı*, Kızıl 1992, s.5.

Keldibek Barıbozuulu

(1800-1880)

Keldibek, 1800 yılında Çuy nehri boyundaki Cel-Arık denilen yerde doğmuştur. Seksen yaşındayken 1880 yılında Atbaşı'ndaki Batkak adlı yerde ölmüştür.

Keldibek, Manas'ı daha on yedi-on sekiz yaşlarındayken söylemeye başlar. Keldibek, Manas'ı rüya görerek öğrenir. Üç defa rüya gören Manasçı, on yedi yaşındayken bir gün koyun otlatmaya çıkar. Kırdan uyuyup kalır. Rüyasında Manas'ı görür. Manas, Keldibek'e "Seninle birlikte olduk, senden sonra Sagınbay diye biri yaşayacak, onun da rüyasına gireceğiz. Tımbek adlı biri olacak, ona da uğrayacağız. Sonra Çerik'teki Kocomkeldi'nin de rüyasına gireceğiz. Fakat onun ömrü kısa olacak. Sen bizi bekle", der. Keldibek, bu rüyayı babasına söyler. Babası da ona gördüğü rüyayı kimseye anlatmamasını söyler.

Bu rüyadan sonra Keldibek, Manas'ı söylemeye başlar. Ondandan sonra Keldibek, Manas'ı bir kez daha rüyasında görür. Manas, Almambet ve Bakay ile yüz yüze görüşür. Bu rüya sırasında Manas, Keldibek'e üç yıl kendileri için kurban kesmesini, eğer unutursa çocuğu olmayacağını söyler.

Bu rüyadan sonra Keldibek, Manas'ı halk arasında anlatmaya başlar ve meşhur Manasçılar arasına girer. Fakat dört yıl Manas'ın türbesini görmeye gitmez. Dört yıl sonra Talas'a varıp kurban keser. O gün tekrar rüya görür. Rüyasında Manas, Keldibek'e "Sen benim sözümü tutmadın. Bu yüzden erkek çocuğun olmayacak", der. Gerçekten de Keldibek'in erkek çocuğu olmaz.

Keldibek, Talas'tayken Manas'ı birkaç kez daha rüyasında görür. Hatta birinde Bala-Can adlı dağa gitmesini söyler. Keldibek, gerçekten ertesi gün Bala-Can dağına gidince orada Manas ile askerlerini görür⁷.

Balık Kumaruulu

Asıl adı Bekmurat'tır. Doğum ve ölüm tarihleri kesin olarak belli değildir. Bilinen şey, seksen yaşında Çuy'da öldüğüdür.

---

7 Kalim Rahmetullin, *Manasçılar (Biografyalık Matiriellar)*, Frunze 1942, s. 53-57.

Balık da Manas'ı rüyasında görmüştür. Bu rüya şu şekildedir:

Balık, bir gün obasının vergisini vermek üzere iki çobanla birlikte Namengan'a doğru yola çıkar. Talas'a gelince Manas'ın türbesinin olduğu yerde konaklarlar. O gece şiddetli yağmur yağar. Balık, korunmak için türbenin içine girer. Gece rüyasında bir ses duyar ve dışarı çıkınca da kırk elli kadar atlı görür. Fizikî görüntüleri, giyim-kuşamları oldukça farklı olan bu insanlar, Manas ve arkadaşlarıdır. Manas, Balık'a "Bundan sonra bizi anlat. Toktogul ırçı da bizi anlatacak", der. Manas, ayrıca Balık'a "ağzın yüzün balığa benzediği için senin adın Balık olsun" diyerek Balık mahlâsını ve güzel bir at verir. İşte bu rüyadan sonra Balık, Manas'ı anlatmaya başlar⁸.

Tımbek Capiyuulu

(1846-1902)

En ünlü Manasçılardan biri olan Tımbek, 1846 yılında Isık-Köl'ün Teskey yakasındaki Kaynar adlı yerde doğmuştur. 1902 yılında da Narın bölgesindeki Tuyuk denilen yerde ölmüştür.

Tımbek de gördüğü rüya sonucunda Manas'ı anlatmaya başlar. Tımbek on sekiz yaşındayken babası Capiy'ın emriyle Karakol'a gitmek için yola çıkar. Isık-Köl'ün Birkulak denilen yerine varınca bir obaya rastlar. O gece orada kalır. Tımbek, biraz şiir söyledikten sonra atının yanına yatar. Gece rüyasında, Birkulak'ın batı tarafındaki gölün yanındaki tepelerde büyük büyük atlara binmiş; kılıç, ok, muzrak ile silâhlanmış insanlar görür. Bu insanların içinden alnı ova gibi düz, burnu dağ gibi büyük, tilki tüyü ata binen, deve tüyü renkli çapanı olan biri Tımbek'in yanına gelip arkadaşlarını tanıtır. Manas, Tımbek'e bundan sonra kendisini anlatmasını söyleyip gider. Tımbek, uyanınca o dağa gider ve tabak büyüklüğünde nal izleriyle karşılaşır. At izlerinin yanında yalın ayak bir iz daha görür. İyice bakınca bunun kendi izi olduğunu anlar⁹.

8 a.g.e., s. 58-66.

9 a.g.e., s. 67-79.

Çoyuke Ömürüulu (1880-1925)

Çoyuke, Bugu eli Arık aşiretinden olup Isık-Köl'ün Türgön adlı bölgesinde doğmuştur. 1925 yılında da ölmüştür.

Çoyuke, Manas'ı yirmi yaşlarındayken anlatmaya başlar. Onun da Manas'ı anlatması gördüğü bir rüyayla ilgilidir.

Bu rüyadan birkaç gün sonra Çoyuke'nin rüyasına bu kez de Almambet girer. Almambet, Çoyuke'yi, "Ben Almambet'im. Bir daha gelişime dek Manas'ı anlatmaya başlamazsan yamanlık, kötülük göreceksin", diye korkutur.

İşte Çoyuke, Manas'ı anlatmaya bu rüyadan sonra başlamıştır¹⁰.

Saginbay Orozbakuulu (1867-1930)

Büyük Manasçı Sagınbay Orozbakuulu 1867 yılında Isık-Köl'ün güney tarafındaki Kabırğa denilen yerde dünyaya gelmiştir. 1930 yılında da Koçkor'da ölmüştür.

Saginbay'ın ağabeyi Alişer de Manasçı'dır. Alişer ile Sagınbay, Manas'ı gördükleri bir rüyanın sonucunda anlatmaya başlarlar.

Saginbay, daha on beş yaşlarındayken bir gün hastalanıp yatar. Daha sonra bütün ev halkı hastalanır. Sagınbay, hasta yatarken dışarıdan bir gürültü gelir. Bu gürültü, Manas ve arkadaşlarıdır. Manas, o gün Sagınbay'la Alişer'i "darar" gider. Fakat, Sagınbay'ın rüyası burada bitmez. Yine on altı yaşındayken bir gün, öğle vakti yatıp uyur ve bir rüya görür. Rüyasında Koçkor kırında büyük büyük çadırların kurulmuş olduğunu görür. Çadırların birine oldukça iri yapılı bir adam girer. Etraf büyük büyük atlarla doludur. Silâhlar dağ gibi yığılmıştır. Çadırların birinden Sagınbay'ı çağırırlar. Sagınbay, varıp baksa ki, herkes Manas'ı anlatmaktadır. Kimisi doğuşunu, kimisi "Çon Kazat"ı anlatmaktadır. Bu sırada Sagınbay'ı köşede oturan ihtiyar bir adamın yanına götürüp "Bu bala

---

10 a.g.e., s. 80-82.

Manas'ı anlatmakta", derler. O adam, Sagınbay'a "Anlat oğlum", der. Sonra eli baltalı, yirmi beş yaşlarında bir adam çadıra girerek "Bu bala ya Manas'ı anlat-sın, ya da onu öldüreceğim", der. İhtiyar adam, "Balam daha gençsin, ölme", der. Bunu üç defa tekrarlarlar. Sonunda Sagınbay, "Anlatayım", der. Bunun üzere evdekiler çıkıp giderler. Sagınbay da uyanır. İşte, Sagınbay bu rüyadan sonra Manas'ı anlatmaya başlar. Fakat Sagınbay'ın rüyası burada bitmez. O, daha sonra Manas'ı rüyasında defalarca görmüştür. Hatta Manas, Sagınbay'dan yazıl-maya, derlenmeye başladığı zaman Manas, her gün akının rüyasına girer ol-muştur. Eksik anlattığı yerleri ertesi gün düzeltirmiş, tamamlatmıştır¹¹.

Sayakbay Karalayev

Sayakbay, 1894 yılında Ceti-Ögüz ilçesinin Cıdık-Köl denilen yerinde doğ-muştur. Bugu'nun Arık aşiretindedir.

Sayakbay da Manas'ı rüya görerek anlatmaya başlar.

Sayakbay, bir gün pazardan dönerken yolda uyuyup kalır ve bir rüya görür. Buna göre, kululuna binip evine giderken yolda kara bir taş görür. Biraz yakın-laşınca bunun çadır olduğunu anlar. Çadırın yanında bir kır at bağlıymış. O sıra-da kara sakallı bir adam belirir ve Sayakbay'ın yanına gelir. Bu adam, Bakay ad-lı eski bir akın yiğittir. Bakay, Sayakbay'a Manas'ın kendisine verdiği darıya benzer bir şey verir. Sayakbay onu yer. Sonra Bakay, yukarıya doğru işaret ede-rek Manas'la arkadaşlarını Sayakbay'a gösterir. Sonra da "Sen yedi yıl sonra Manasçı olacaksın. Şimdi atına binip git. Giderken kara ve ak koçu olan bir ih-tiyarla karşılaşacaksın. O koçlardan birisini alıp Manas'a adayıp kes ve halka dağıt", der.

Sayakbay, uyanınca gördüğünün rüya olduğunu anlar. Fakat köyüne gider-ken Bakay'ın söylediği ihtiyarla karşılaşır ve koçlardan birini alıp gider. Bu olaydan yedi-sekiz yıl sonra Sayakbay, bir gün Çolpan-Ata'daki kayınlarının yanına gider. Orada düşüne Almambet girer. Almambet, "Sana Bakay'ın söy-lediği yedi yıl doldu. Hemen bugün altındaki atını Manas'a adayıp kesip dağıt",

11 Mirzayan Tölömuşev, Şayloobek Düyşeev, *Uluu Manasçı Sagınbay*. Bilek 1992. Rahmetullin, a.g.e., s. 83-98.

der. Sayakbay, uyanınca hemen obasına doğru yola çıkar. Yolda atı düşüp yaralandığı için kesmek zorunda kalır.

İşte o günden sonra Sayakbay, Manas'ı anlatmaya başlar.¹²

Şapak İrismendeyev

Şapak, 1863 yılında Koçkor ilçesine bağlı Şamsı adlı yerde dünyaya gelmiştir.

Şapak da Manasçı olmasını gördüğü rüyaya bağlar. Şapak'ın gördüğü rüya şöyledir:

Şapak yirmi altı yaşındayken bir gün Andican'a koyun satmaya gider. Geri dönerken atı yorulduğu için arkadaşlarından geride kalır. Gece olduğu için bir dağ eteğinde konaklar. Şapak'a gece çakallar saldırır. Bu sırada üst taraflardan bir ses, haykırış gelir ve kaya yuvarlanır. Çakallar da kaçır. Bu olaydan on beş gün sonra Şapak, düş görür. Düşüne Manas girer. Manas, Şapak'a o günden itibaren kendisini anlatmasını buyurur. Gerçekten de Şapak o günden itibaren Manas'ı anlatmaya başlar.¹³

Sonuç olarak diyebiliriz ki, rüya motifi diğer Türk boylarının âşıklık ve destancılık geleneklerinde olduğu gibi, Manasçılık geleneğinde de oldukça yaygındır. Her Manasçı rüyasında mutlaka Manas'ı görür ve ancak ondan sonra Manasçı olur.

---

12 M. Mamırov, *Sayakbay Karalaevdin Manas Eposunun İdeyalık-Körkömdük Özgöçölügü*, Frunze 1962, s. 21-23.

13 Rahmetullin, *a.g.e.*, s. 114-117.